

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ В ГАЛУЗІ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ

SYSTEM OF PRINCIPLES OF STATE CONTROL IN THE FIELD OF CIVIL AVIATION

Москаленко С.І.,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри менеджменту, економіки та права

Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету

Статтю присвячено аналізу принципів державного контролю в галузі цивільної авіації. Проаналізовано підходи різних вчених до поняття «принципи державного контролю». Розроблено авторську класифікацію принципів державного контролю в галузі цивільної авіації. Систему принципів державного контролю в галузі цивільної авіації розроблено з урахуванням особливостей авіаційної діяльності.

Ключові слова: принципи, державний контроль, принципи державного контролю, принципи державного контролю в галузі цивільної авіації, ідея.

Статья посвящена анализу принципов государственного контроля в области гражданской авиации. Проанализированы подходы различных ученых к понятию «принципы государственного контроля». Разработана авторская классификация принципов государственного контроля в области гражданской авиации. Система принципов государственного контроля в области гражданской авиации разработана с учетом особенностей авиационной деятельности.

Ключевые слова: принципы, государственный контроль, принципы государственного контроля, принципы государственного контроля в области гражданской авиации, идея.

The article is devoted to analysis of principles of state control in the field of civil aviation. It was analyzed the approaches of various scientists to the concept of "Principles of State Control". It was developed a new classification of principles of state regulation in the field of civil aviation. System of principles of state control in the field of civil aviation were tailored to the specifics of aviation activity.

Key words: principles, state control, principles of state control, principles of state control in the field of civil aviation, idea.

Постановка проблеми. Для визначення теоретичних методів, вивчення державного регулювання авіаційного законодавства потрібно встановити систему принципів здійснення державного контролю. Сьогодні в законодавстві та спеціальній юридичній літературі відсутня єдина класифікація принципів державного контролю. Тому потрібно проаналізувати поняття «принципи», «принципи державного контролю». На основі аналізу принципів державного контролю можливо запропонувати створення класифікації принципів державного контролю в галузі цивільної авіації та визначити методи теоретичного забезпечення діяльності здійснення державного контролю в галузі цивільної авіації в Україні.

Стан дослідження. Питання принципів державного контролю розкрито в роботах В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, В.М. Гарашука, В.М. Горшенюва, А.П. Гуляєва, С.В. Ківалова, Є.А. Кочеріна, Д.В. Лученка, О.В. Мелкадзе, М.С. Студенікіної, В.І. Туровцева, В.Є. Чіркїна, І.Б. Шахова, Х.П. Ярмакі та ін.

Питання системи принципів державного контролю в галузі цивільної авіації юридичною літературою майже не досліджувалось.

Метою статті є розробка на підставі аналізу вітчизняного законодавства авторської класифікації принципів державного контролю в галузі цивільної авіації.

Виклад основного матеріалу. Вивчення принципів державного контролю в галузі цивільної авіації доцільно розпочати з більш загального поняття «принципи»

Український Радянський Енциклопедичний Словник розуміє під терміном «принципи» вихідне, основне положення будь-якої теорії, вчення, науки, світогляду і т. ін.; внутрішнє переконання людини, її усталений погляд на те чи інше питання [1, с. 45].

На думку Ю.Ю. Пустовіт, із гносеологічного погляду категорія «принцип» тісно пов'язана з категоріями «закономірність» і «сутність». На її думку, поняття «принцип» співвідноситься з категорією «ідея» в тому випадку, коли під останньою філософи розуміють внутрішню логіку, закон існування досліджуваного об'єкта. У широкому розумінні принцип є началом, вихідним пунктом, становленням буття – у цьому випадку існування тієї чи іншої діяльності [2, с. 88]. Від загального поняття «принципи» родовим є поняття «принцип права», під яким В.О. Котюк пропонує розуміти головні ідеї, які виражають основні вимоги до системи права тієї чи іншої держави [3, с. 30–32].

На думку М.Н. Марченка, принципи права – це основні ідеї, вихідні положення, які визначають особливості формування, розвитку і функціонування права [4, с. 22]. На думку С.С. Алексєєва, принципи права – це керівні начала (ідеї) права, які у концен-

трованому вигляді характеризують його зміст [5, с. 52]. Як зазначає А.М. Колодій, принципи права є об'єктивно зумовленими історичними категоріями, які впливають із закономірностей суспільного життя [6, с. 21].

На думку О.Ф. Скакун, принципи права містять у собі світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації [7, с. 240].

На думку Ю.Ю. Пустовіт, можна виділити такі ознаки принципів права:

1) здатність виступати основними засадами, вихідними ідеями у праві;

2) є загальнозначимими положеннями, оскільки їх втілення в життя має найважливіше значення для суспільства і тому є невід'ємним від права;

3) концентрують у собі основні вимоги до системи права;

4) зумовлюють правотворчу і правореалізаційну діяльність, включаючи подолання прогалин у праві під час вирішення конкретних життєвих ситуацій;

5) втілюються у правопорядку і сприяють його підтриманню;

6) здатність втілювати в собі результати раціонального наукового осмислення закономірностей розвитку права;

7) здатність зумовлювати напрями розвитку правової науки;

8) вони виражаються у формі незаперечних вимог до учасників суспільних відносин;

9) втілюють у собі світовий досвід розвитку права;

10) є ідейно-політичною категорією і, будучи формою суспільної свідомості, здійснюють ідейний, інформаційно-виховний вплив загального характеру на суб'єктів правовідносин;

11) нормативно-регулятивний характер принципів, який проявляється у здатності принципів регулювати суспільні відносини з вищих позицій, ніж правові норми;

12) загальнообов'язковість (принципи, зафіксовані у праві, набувають значення загальних правил поведінки, яким властивий загальнообов'язковий державно-владний характер) [2, с. 90].

Проаналізувавши загальне поняття принципів, пропонуємо здійснити аналіз принципів державного контролю.

Аналіз юридичної літератури та нормативно-правових актів привів до висновку, що сьогодні не існує єдиної класифікації принципів державного контролю. Дійсне можна пояснити тим, що перелік сфер діяльності різноманітний, і в кожній можуть бути свої, специфічні особливості.

У юридичній літературі сьогодні питання принципів державного контролю в галузі цивільної авіації не отримали розкриття. На думку В.С. Шестак, принципи державного контролю варто розглядати з позицій сприйняття контролю як юридичної діяльності. Зокрема він визначає їх ієрархічність. До таких він відносить принципи юридичного процесу, загальні принципи державного ладу та принципи процесуальної діяльності, принципи

діяльності контролюючих суб'єктів, принципи конкретної контрольної діяльності та загальні принципи контролю [8, с. 70].

Д.В. Лученко дещо уточнює таку класифікацію. Він пропонує поділяти принципи контролю за критерієм джерела – на Конституційні та закріплені в інших законодавчих актах; і залежно від галузі розповсюдження їх дії – на міжгалузеві, галузеві та спеціальні (такі, що розповсюджуються лише на контрольно-процесуальну діяльність) [10, с. 101–102]. Як зазначає І.С. Орехова у роботах, присвячених розкриттю окремих видів державного контролю, принципи його здійснення обумовлюються самим об'єктом державного контролю [9, с. 310].

На думку І.С. Орехової, щодо державного контролю у сфері господарської діяльності, систему його принципів складають загальні принципи контролю як соціального явища, принципи адміністративного процесу та спеціальні принципи державного контролю господарської діяльності [11, с. 313]. Як зазначає автор, що лише застосування їх у системі дає змогу забезпечити належний рівень виконання соціальних функцій суб'єктами господарювання та утримання від порушень їхніх прав з боку держави.

О.І. Миколенко відносить до принципів контролю: 1) загальні принципи права; 2) принципи адміністративного процедурного права (галузеві); 3) принципи, характерні для окремих інститутів чи окремих адміністративних проваджень (спеціальні) [10, с. 283–284].

Варто зазначити, що державне управління здійснюють відповідно до принципів (засад), закріплених Конституцією України. У сучасній юридичній літературі систему принципів державного управління, як правило, не розглядають. Будь-яка діяльність, а тим більше управлінська, має певну основу. Конституція України дає змогу віднести до принципів державного управління такі: відповідальність органів виконавчої влади (посадових осіб) за доручену справу перед людиною і державою; верховенство права; законність; участь громадян та їх об'єднань в управлінні; рівноправність громадян в управлінні; гласність. Варто зауважити, що державний контроль в галузі цивільної авіації побудований на нормах міжнародних договорів, законів та підзаконних актів. Відповідно таким чином будується і система принципів державного контролю.

Виходячи з вищеперерахованих класифікацій, вирішено побудувати власну класифікацію принципів державного контролю в галузі цивільної авіації.

Враховуючи специфічні особливості здійснення авіаційної діяльності, в основу цієї класифікації ми поклали такі чинники: 1) поєднання вимог державного контролю та науково-технічного прогресу; 2) небезпечний для навколишнього середовища та юридичних, фізичних осіб характер діяльності; 3) захист прав інтересів суспільства; 3) відповідність міжнародним вимогам в галузі авіації.

Принципи державного контролю становлять певну систему, яка складається з взаємопов'язаних принципів.

Державний контроль в галузі цивільної авіації є системою певних дій, кожна з яких має свою мету. Як зазначає І.С. Орехова, обов'язковим є підпорядкування мети нижчого рівня меті рівня вищого (так зване «дерево цілей» в управлінні). По-друге, за допомогою контролю, що виступає функцією управління, останне досягає намічених результатів [11, с. 309–315]. Тому до принципів державного контролю в галузі цивільної авіації треба віднести системність.

Державний контроль в авіації здійснюється через певний проміжок часу, як правило, регулярно. Дійсне відбувається на підставі розроблених та затверджених планів. Тому до системи цих принципів можна віднести систематичність і плановість.

За результатами здійснення державного контролю в галузі цивільної авіації, мають вживатися певні заходи щодо недопущення цих правопорушень у майбутньому. Фактично державний контроль має здійснюватись своєчасно з метою попередження і недопущення нових правопорушень. Тому до системи цих принципів можна віднести дієвість і оперативність.

Діяльність органів державної влади, їх посадових осіб, статистичні дані про їх роботу регулярно висвітлюються в засобах масової інформації. Керівники державних органів систематично звітують про свою роботу. Тому обов'язковим принципом в галузі державного контролю є гласність.

Одним із пріоритетних має бути принцип, за яким ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Тобто держава мусить бути гарантом не лише належної реалізації передбачених Конституцією і законами прав і свобод людини і громадянина, а й неприпустимості непередбачених Конституцією і законами втручання в життя і діяльність особи та примусового впливу на неї, тобто гарантом від свавілля, беззаконня, самоуправства, зловживання та вольових рішень органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових осіб. Водночас суб'єкти авіаційної діяльності також зобов'язані не порушувати вимог законодавства. Крім того, всі юридичні та фізичні особи мають право на захист. Таким чином, одним з основних принципів є принцип законності.

Варто відмітити, що разом із принципом законності важливо виокремити принципи гарантування рівності прав усіх осіб перед законом. Так, усі учасники правовідносин авіаційної діяльності мають рівні права перед законом.

Аналіз нормативно-правових актів, юридичної літератури, привів до висновку, що в діяльності органів державної влади, у тому числі й щодо авіації, важливе значення має принцип науковості. Будь-яке рішення посадових осіб попередньо підготовлюється; діяльність суб'єктів авіаційної діяльності, органів державної влади в галузі авіації аналізується, на підставі чого розробляються пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства. Дійсне також дає змогу виявити прогалини та недоліки чинного законодавства з метою розробки пропозицій щодо їх усунення. Прикладом може бути виконання польотів

безпілотними літальними апаратами, яке сьогодні практично не регулюється вимогами законодавства.

Наслідком здійснення будь-якого контролю, у тому числі й авіаційного, є результати його діяльності, що може бути виражене у виявленні правопорушень, вжиття відповідних заходів до правопорушників авіаційного законодавства, перевірки щодо дотримання вимог чинного законодавства. Тому до системи принципів відноситься ефективність.

Фактично вся діяльність державного контролю складається із системи взаємопов'язаних дій, певних процедур, які чітко регламентовані нормами чинного законодавства. Тому до системи цих принципів можна віднести принцип адміністративних процедур.

Авіаційна діяльність має завжди небезпечний для навколишніх фізичних, юридичних осіб характер. Тому важливим є забезпечення вимог безпеки авіаційної діяльності. Саме тому, вочевидь, необхідним є принцип забезпечення вимог безпеки авіаційної діяльності.

Авіаційна діяльність за своєю сутністю є специфічною, яка завжди має відповідати ustalеним правилам та міжнародним вимогам. Виконання польотів на міжнародних повітряних лініях здійснюється відповідно до свобод повітряного простору. Тому необхідно віднести до системи принципів державного контролю в галузі авіації принцип відповідності діяльності суб'єктів авіаційної діяльності вимогам та нормам міжнародного законодавства. Посадові особи органів державної влади контролюють діяльність зазначених суб'єктів і перевіряють фактичну відповідність вимог щодо їх діяльності на відповідність вимогам чинного законодавства.

Принцип підвищеної відповідальності, вочевидь, є необхідним в забезпеченні державного контролю в галузі авіаційної діяльності. По-перше, ця діяльність є особливо небезпечною для інших юридичних і фізичних осіб. По-друге, може забезпечити виконання суб'єктами авіаційної діяльності покладених на них обов'язків.

Зазначені принципи є взаємопов'язаними і такими, що доповнюють один одного. Застосування зазначених принципів в сукупності дає змогу забезпечити захист інтересів суспільства з одного боку, недопущення порушень з боку посадових осіб державних органів, дотримання вимог законодавства суб'єктами авіаційної діяльності з іншого боку. Саме ця модель дає змогу реалізувати належний державний контроль в галузі цивільної авіації. Саме на системі цих принципів базуються теоретичні методи дослідження державного контролю в галузі цивільної авіації.

Висновки. Аналізуючи вітчизняне законодавство, юридичну літературу, зроблено висновок, що всі принципи державного контролю в галузі авіації можна класифікувати на дві групи: загальні та спеціальні. При цьому до загальних можна віднести ті, які є характерними для здійснення державного контролю не тільки в авіації, але й в інших видах діяльності. До цієї системи принципів віднесено: принципи систем-

ності, систематичності і плановості, дієвості і оперативності, законності, гласності, науковості, гарантування рівності прав всіх учасників перед законом, адміністративних процедур, системності.

До спеціальних принципів віднесено ті принципи, які є характерними тільки для здійснення

авіаційної діяльності. Тому до таких принципів можна віднести: принципи відповідності діяльності суб'єктів авіаційної діяльності вимогам та нормам міжнародного законодавства, забезпечення вимог безпеки авіаційної діяльності підвищеної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Український Радянський Енциклопедичний Словник : у 3 т. / за ред. М. П. Бажана. – К. : Рад. Енцicl. Літ., 1968. – Т. 3. – 856 с.
2. Пустовіт Ю. Визначення поняття «Принципи» у фінансовому праві України / Ю. Пустовіт // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – № 2(61). – 2013.
3. Котюк В.О. Теорія права: курс лекцій : [навч. посібник для юрид. фак. вузів]. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
4. Общая теория государства и права. Академический курс : в 2 т. / под ред. М.Н. Марченко. – М. : Зерцало, 1998. – Т. 2 : Теория права. – 656 с.
5. Теория государства и права / под. ред. С.С. Алексеева. – М. : Юридическая литература, 1985. – С. 239.
6. Скакун О.Ф. Теория государства и права : [учебник] / О.Ф. Скакун. – Харьков : Консум, Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.
7. Шестак В.С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В.С. Шестак ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2002. – 195 с.
8. Лученко Д.В. Контрольне провадження : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Д.В. Лученко ; Нац. юрид. акад. імені Ярослава Мудрого. – Х., 2003. – 180 с.
9. Орехова І.С. Принципи державного контролю господарської діяльності / І.С. Орехова // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 309–315. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09oickgd.pdf>.
10. Миколенко О.І. Теорія адміністративного процедурного права / О.І. Миколенко. – Х. : Бурун Книга, 2010. – 336 с.